

The Four Elements as an Inversional-Transitional Mechanism in the Human Model of Health

UDC: 130.2:613:159.923

DOI: <https://doi.org/172543>**Odynets Oksana¹**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0000-0001-6575-0695>, ok.alisa@ukr.net**Osetrova Oksana²**Ph.D., Full Prof., <http://orcid.org/0000-0002-7598-1144>, oosetrova44@gmail.com¹ Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)² Oles Honchar Dnipro National University (Dnipro, Ukraine)**Abstract.**

Relevance. The article is devoted to the philosophical comprehension of health through the lens of the archetypal meaning of the four elements, which are seen not only as symbols of natural forces but also as universal structures of human consciousness and corporeality. Health is considered a holistic state of being, emerging from the harmonious interaction of the spiritual, psychological, and physiological dimensions. In this context, the four elements – Fire, Air, Water, and Earth – act as energetic and semantic vectors that influence various aspects of human functioning, shaping a model of personal harmony. Purpose. To explore the functional role of the four elements within the structure of a health model, taking into account the inversional-transitional mechanism and the causal-systemic approach; and to reveal the connection between archetypal symbolism and the levels of human nature in the context of a holistic worldview.

Results. A cross-cultural and philosophical-hermeneutic analysis of elemental concepts is conducted – from the ancient Indian tradition to the ideas of J. Boehme, C. Jung, H. Skovoroda, and V. Polyakov. A semantic correspondence is identified between the primary elements and the structure of "spirit–soul–body." The fifth element (Ether/Akasha) is interpreted as a carrier of transformation and a driver of spiritual evolution. A conceptual model of health is proposed, in which the balance of elements ensures human integrity and the stability of their psychophysiological state.

Conclusions. The balance of the elements forms an inversional-transitional mechanism of inner transformation, which stimulates the transcendental growth of the individual. The proposed model can serve as a theoretical foundation for a renewed holistic approach to health, psychosomatic analysis, and the transformation of the existing biomedical paradigm toward a causally spiritual understanding of the health phenomenon.

Keywords: primary elements, health phenomenon, spirituality, human integrity, transformation, existential model, meaning of life, paradigm, self-development, personality, suicide, suicidal tendencies, mental health, risks, K. G. Jung, collective unconscious, archetypes, inversion, incurable diseases, melancholy, hospice

Чотири стихії як інверсійно-перехідний механізм моделі здоров'я

Одинець Оксана¹, Осетрова Оксана²¹НТУ «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)²Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпро, Україна)**Анотація.**

Актуальність. Стаття присвячена філософському осмисленню здоров'я крізь призму архетипіки чотирьох стихій, які виступають не лише символами природних елементів, а й універсальними структурами свідомості та тілесності людини. Здоров'я розглядається як цілісний стан буття, що виникає внаслідок гармонійної взаємодії духовного, психічного й фізіологічного рівнів. У цьому контексті чотири стихії – Вогонь, Повітря, Вода й Земля – постають енергетичними й смисловими векторами, що впливають на різні аспекти життєвого функціонування, формуючи модель особистісної гармонії. Мета. Дослідити функціональну роль чотирьох стихій у структурі моделі здоров'я, з урахуванням інверсійно-перехідного механізму та причинно-системного підходу; встановити зв'язок між елементами архетипної символіки та рівнями людської природи в контексті холистичного бачення.

Результати. Здійснено міжкультурний і філософсько-герменевтичний аналіз концепцій стихій – від давньоіндійської традиції до праць Я. Бюме, К. Юнга, Г. Сковороди та В. Полякова. Виокремлено семантичну відповідність між першоелементами та структурою «дух–душа–тіло», розкрито роль п'ятого елемента (Ефіру/Акаші) як носія трансформації та рушія духовної еволюції. Побудовано концептуальну модель здоров'я, в якій баланс стихій забезпечує цілісність людини та стабільність її психофізіологічного стану.

Висновки. Баланс Стихій формує інверсійно-перехідний механізм внутрішніх змін людини, що стимулює трансцендентне зростання людини. Запропонована модель може стати теоретичною основою для оновленого холистичного підходу до здоров'я, психосоматичного аналізу та трансформації існуючої біомедичної парадигми в напрямку причинно-духовного розуміння феномену здоров'я.

Ключові слова: першоелементи, феномен здоров'я, духовність, цілісність людини, трансформація, екзистенціальна модель, сенс життя, парадигма, саморозвиток, особистість, самогубство, суїцидальні тенденції, психічне здоров'я, ризики, К. Г. Юнг, колективне несвідоме, архетипи, інверсія, невиліковні хвороби, меланхолія, хоспіс

Вступ.

Феномен здоров'я у сучасному світі потребує більш глибокого розуміння, ніж суто медична чи соціальна проблема. Криза здоров'я може бути інтерпретована як дисгармонія цілісності особистості та втрата усвідомлення місця людини у Всесвіті, що вимагає аналізу феномену здоров'я з філософської позиції. Науковий фокус, який розгортається у межах концепції холізму людини, зосереджений у сфері синергетики та екзистенційного зростання. Однак джерелом філософського дослідження може слугувати сама тілесність як матеріальна структура, що відображає духовні аспекти. Звернення до артефактних джерел давньозахідних і східних філософських традицій вказує на взаємозв'язок між формуванням матерії та концепцією стихій. Якщо стихії є фундаментальною основою матерії, то вони мають впливати на формування тілесного стану людини, зокрема на розвиток психічних і фізичних захворювань.

Мета статті – встановити зв'язок між елементами архетипної символіки та рівнями людської природи в контексті холістичного бачення на основі причинно-системної методології та дослідити функціональну роль чотирьох стихій здоров'я людини, що інтегрує концепцію інверсійно-перехідного механізму як духовного зростання та психофізіологічної адаптації людини.

Аналіз публікацій. Концепція чотирьох стихій зародилася у ведичній традиції давньої Індії як основа формування матерії. Вплив чотирьох стихій на здоров'я людини розглядався як у давньогрецькій філософії, що було пов'язано з теорією чотирьох гуморів (Емпедокл, Гіппократ, Гален), так і за доби Середньовіччя (Парацельс, Ібн Сіна, Тома Аквінський), коли баланс стихій пов'язували із формуванням здоров'я і хвороб. На початку ХХ століття значний внесок у розуміння архетипів, пов'язаних із чотирма стихіями, зробив К. Г. Юнг (2018).

Філософія чотирьох стихій сьогодні не є центральною парадигмою наукового дискурсу, однак інтерес до неї зберігається, особливо в історико-філософському та метафоричному контекстах для аналізу взаємозв'язків між природними й соціальними процесами. У свою чергу, психоаналітики, які працюють у юнгіанській традиції, зокрема Д. Гіллман (1975), розглядають стихії як архетипи, що сприяє розумінню структури людської психіки та її взаємодії зі світом.

Концепція чотирьох стихій наявна і в українській інтелектуальній традиції (Г. Сковорода та Леся Українка; М. Попович та інші), праці яких присвячено аналізу символіки стихій як ключа до розуміння культурних і світоглядних аспектів української філософії. Слід зауважити, що сучасні дослідники, зокрема В. Поляков та ін. (2021), М. Колесник (2020), О. Голуб (2024), розглядають чотири Стихії

як смислові вектори життєвого функціонування людини. Попри це концепція чотирьох стихій досі не є достатньо дослідженою у контексті філософії здоров'я людини.

Результати.

Вплив чотирьох стихій на організм і здоров'я людини, вже на думку античних філософів, безпосередньо позначається на формуванні тіла через чотири тілесні соки. Вчення про чотири тілесні соки, що відповідають чотирьом первинним стихіям (вогнь, земля, повітря і вода), сформулював іонійський філософ і природознавець Емпедокл (близько 490 – 430 років до н. е.), згідно з космологічною теорією того часу. Він вважав, що здоров'я людини залежить від рівноваги між чотирма основними рідинами: кров'ю, флегмою, чорною та жовтою жовчю. Пізніше цю концепцію розвинув Гіппократ (460 – 377 до н. е.), завдяки якому вчення про чотири соки стало загальноновизнаним.

Надалі Клавдій Гален (129 – 201 рр. н. е.) розвинув зазначену концепцію, додавши до неї свої власні інтерпретації. Він розробив класифікацію темпераментів, виклавши її у трактаті «De temperamentis» (Galeni, 2013). З усіх типів темпераментів, представлених К. Галеном, релевантними у науковому вимірі залишилися лише ті чотири, що мали співвідношення із чотирма соками тіла та відображали дії чотирьох стихій: вогнь – холерик, земля – флегматик, повітря – сангвінік і вода – меланхолік. Отже, чотири стихії формують структурний стрижень античного розуміння поняття здоров'я, що охоплює взаємозв'язок між фізичним, емоційним і духовним буттям людини.

Крім того, важливо відмітити, що згадки про чотири стихії як початкові елементи матерії паралельно з уявленнями Давньої Греції знаходять своє відображення у вченнях давніх індійців, зороастрійців і персів. Так, у ведійській філософії Вогонь (Агні або Теджас) має особливе значення як один з основних елементів Всесвіту та життя. На фізичному рівні Вогонь символізує тепло та енергію, а в релігійних обрядах – жертву для богів і зв'язок між ними й людьми. Він уособлює чистоту, трансформацію та духовну силу, виступає джерелом усіх речей і їхніх змін. На метафізичному рівні Вогонь розглядається як первинний принцип і символ космічної енергії, засіб для досягнення вищих істин і перетворення свідомості. Вогонь є символом величі та влади Всесвіту. Аналогію з вогнем має орієнтир життя та віра у закони Всесвіту, як зазначено у вченні Будди: «Віра – це вогонь, що спалює всю нечисть світських бажань і знімає тягар; це путівна зірка, що вказує єдиний правильний шлях» (Gombrich 2011, s. 179). У перекладі Ріг-веди Лесею Українкою читаємо: «Ясного Агні для вас викликаю, господаря люду, ми його хвалимо в гімнах, поданки даємо, він же на світі держить все створіння й богів усіх вічних» (Леся Українка, 1975, R.V. 2, 4).

У слов'янському епосі Вогонь відіграє роль батька, голови міфічної родини стихій. Стихія Вогню наділена властивостями як земного, так і небесного світів. Якщо земний вогонь відкриває шлях теологічного прагнення матерії (тіла) до божественного, то небесний Вогонь дозволяє сприймати його як символ духу, що задає напрям розвитку матеріальної структури.

У свою чергу, стихія Землі у філософії й міфології символізує матеріальність, стабільність й основу буття. В античній думці вона уособлює твердість і сталість, асоціюється з фізичною реальністю та практичними аспектами життя. У міфології Земля персоніфікується як богиня або дух, який представляє родючість і життєву силу. У грецькій міфології Земля постає в образі Геї – богині-матері, у слов'янському фольклорі – як «Земля-матінка», що дарує силу, підтримку та ресурси. У юнганській психології Земля символізує несвідоме та архетип Матері-Землі, який втілює ідеї захисту, родючості та життя (Юнг, 2018). Якщо Вогонь прагне втілюватися, то Земля є та субстанція, у якій він може матеріалізуватися. Отже, стихія Землі стає символом самого матеріального тіла як природної стабільної форми, що втілює дух.

Стихія Повітря у грецькій філософії досліджували Емпедокл та Аристотель. Повітря асоціювалося з легкістю, рухом і мінливістю; символізувало динаміку, інтелект і свідомість. У Середньовіччя Повітря символізувало життя, дихання та зв'язок між фізичним і духовним світом. У тибетській буддистській традиції Повітря символізує рух, дихання та життєву силу й свободу (Geoffrey, 1994, s. 78). У слов'янських казах Повітря має властивості молодого рухомого парубка (Братець-Вітер). Слід відмітити, що у К. Г. Юнга Повітря асоціюється з архетипами, які відображають інтелектуальну діяльність і свідоме мислення, раціональність (Юнг, 2018). Отже, третя стихія – Повітря – символізує постійний рух і зміну, легкість і невловимість, інтелект і свободу творіння.

У багатьох традиціях філософії та міфології четверта стихія – Вода – асоціюється з емоціями й внутрішнім, підсвідомим світом людини. Наприклад, у китайській філософії, зокрема у даосизмі, вода є символ гнучкості, м'якості та пристосованості, що можна порівняти з емоційною сферою, яка постійно змінюється та адаптується. У міфологічних традиціях багатьох культур вода символізує життя, очищення, відродження та емоції. Так, у грецькій міфології річки Стікс і Лета пов'язані з душами та емоційними переживаннями після смерті. У єгипетській міфології богиня Ісіда, пов'язана з водою, є символ материнства, родючості та емоційної турботи. У кельтській міфології водойми та річки вважаються священними, пов'язаними з богинями, які керують емоціями та інтуїцією. У слов'ян Сестриця-Водиця – гнучка, чутлива дівчина.

У психологічних теоріях та практиках, зокрема в

юнганській психології, вода символізує несвідоме, емоції та глибокі внутрішні переживання (Юнг, 2018). Так, К. Г. Юнг вважав, що вода символізує глибини психіки, які лежать під свідомістю, подібно до озера: «Вода – це «дух долини», водний дракон Дао, природа якого нагадує воду – Ян, укладений в Ін. Тому психологічно вода означає дух, що втратив свідомість» (Юнг, 2018, с. 42). На переконання швейцарського ученого, вода символічно пов'язана з колективним несвідомим і архетипами, які впливають на емоційну й психічну структуру особистості, роду та людства загалом. Стихія Води являє собою той чинник, що пов'язує різні аспекти психіки, формує емоційні стани та накопичує життєвий досвід, що зберігається в індивідуальному та колективному несвідомому. Разом із Землею, яка символізує зародження форми, Вода виступає джерелом підсвідомих емоційних станів, асоціюється із жіночим началом на відміну від вогню й повітря, що, символізуючи ідею та рух, акумулюють чоловіче начало.

У контексті даного дослідження важливо згадати й про п'ятий елемент, яким є Акаша, що виокремлюється у давньоіндійській філософії, оскільки він вважається результатом взаємодії чотирьох основних стихій і символізує простір або Ефір, що пов'язує індивідуальне існування людини з божественним принципом, відображаючи їх взаємозв'язок. Опис Акаші міститься у Ведах, зокрема в Рігведі та Яджурведі, а також детально розглядається у таких Упанішадах, як Гарбха, Тайттірія та Чхандог'я, де підкреслюється її значення для духовного розвитку й розуміння Всесвіту.

Слід зауважити, що у тантричних і йогічних текстах Акаша розглядається у контексті енергетичних і духовних практик. Так, у Гарбха-упанішаді зазначається, як під впливом чотирьох елементів та Акаші у лоні матері формується тіло. На думку чеського дослідника Алекса Нешу з одного боку Акаші проявляється як межа матерії, що формується чотирма великими першоелементами, з іншого – як нескінченний порожній простір, що немає місця в об'єктивній реальності та надає простір для трансформації та розвитку (Nash, 2020, p. 111).

З урахуванням алхімічного трактування Ефіру як трансформаційної та еволюційної субстанції у сучасному контексті можна простежити аналогію п'ятого елемента з душею. Це співвідноситься з підходом К. Г. Юнга, який розглядав алхімію як аналог психології (Jung, 2021). Під цим кутом зору важливо відмітити, що Акаша як творча взаємодія чотирьох стихій має аналогію із центральним елементом системи «дух-душа-тіло».

Властивість душі полягає у поєднанні якостей двох світів: світу причин (духу) й світу наслідків (тіла). На думку Я. Бьоме, Дух із зовнішнього світу, втілюючись у матерію, здійснює інверсію та стає внутрішнім світом людини: «Дух Божий існує за

принципом зовнішнього світу, що має властивості зірок і стихій [...] Коли Дух Божий втілюється у людському образі, небо увійшло в людину» (Urenmet 1999, р. 80-81). Душа при цьому стає місцем боротьби двох світів: «І бідна душа опиняється посередині між правлінням цього світу та правлінням пекельного джерела, в жахливій глибині перед Брамою Неба» (Böhme 2018, р. 327). У цей момент, на думку Я. Бьоме, душі необхідні наполегливість і зусилля, щоб вирватися з обмежень цього світу й злитися з Богом, і лише тоді вона здобуває свободу.

Отже, душа, яка страждає, може трансформуватися через інверсію, але ж інверсію, яка відбувається у діаметрально протилежному напрямі – із середини назовні, що веде до внутрішнього росту, звільняючи людину від страждань. Страждання душі можуть виступати як каталізатором саморозвитку, так і чинником руйнування, що може супроводжуватися потенційними ризиками для психофізичного стану особистості, а в окремих випадках призводити до самогубства.

Загалом слід зауважити, що сучасне розуміння цілісного здоров'я базується на трійному підході «дух-душа-тіло», що зберігається з часів Середньовіччя й знаходить своє відображення у зафіксованому ВООЗ визначенні здоров'я, яке є не лише відсутність хвороб і фізичних недоліків, але й стан повного фізичного, психічного (емоційного) і соціального благополуччя. При цьому сучасне розуміння соціального благополуччя корелює з поняттям благополуччя духовного.

Більшість дослідників, що вивчають духовний складник здоров'я підкреслюють важливість духовного зростання для формування цілісного підходу до феномену здоров'я (Висоцька, & Романенко, 2021); Біланов, 2020). Однак зосередженість виключно на екзистенційному прагненні до трансцендентності є недостатньою для підтримки фізичного здоров'я людини, оскільки необхідно вивчати й тіло як джерело відображення духовної реальності. Наприклад Г. Сковорода вважав, що дослідження тіла є важливим для досягнення істини. Ототожнюючи людське тіло з домом, український мислитель закликав до його очищення, виявлення та усунення надлишкового, до служіння тілу з метою досягнення через нього прихованого божественного сенсу: «Шукай, ввійди у двері, прибирай дім. Копайся в ньому. Перебирай усе. Розкопуй всі закутки... Осяй усі схованки, випробуй, прислухайся» (Сковорода, 1994, с. 247). Таку ж думку висловлює й німецький містик Я. Бьоме: «Людина вийшла з внутрішнього до зовнішнього і перебуває зараз в пошуках, вона знову повинна вийти до внутрішнього, щоб в ція тайні побачити таємниці Творіння» (Böhme, 2018, р. 326).

Отже, у контексті філософії здоров'я тіло стає простором, де виявляється реальність; джерелом внутрішнього дослідження й розуміння духовності:

«В Боге-Отце вся сила, і Он джерело всякої сили у глибині Своєї [...] Я беру Його тільки з свого тіла, тому що воно первинно було створено Адамом всіма силами і по образу Божому», – стверджує Я. Бьоме (1612).

Загалом Парацельс, Я. Бьоме, Г. Сковорода зазначали, що Дух, Який втілюється у матеріальному світі, здійснює інверсію та приносить із собою у матерію світ зовнішній, який складається із зірок і стихій, які впливають на життя й досвід особистості, керують тілом та його реакціями. Так, у «Листах в захист» Я. Бьоме знаходимо підтвердження цьому концепту: «Адам спрямовував всі сили своєї душі з усіма почуттями у зовнішній світ, і його тлінна плоть стала земною та тваринною, так що в ній тепер почали господарювати зірки і стихії» (Urenmet Jacob Boehme, 1999, р. 134). Інакше кажучи, стихії стають первинною організаційною структурою матеріального тіла, що є відображенням структури духовного аспекту.

Зі свого боку, Г. Сковорода, заглиблюючись у проблему тілесності людини, піднімає питання фізичного здоров'я, яке розглядає як гармонію природних елементів. Під душевним здоров'ям мислитель розуміє рівновагу між думками та емоціями: «Тілесне здоров'я є не що інше, як рівновага і згода вогню, води, повітря і землі, а упокорення думок, що бунтують її, є здоров'я душі і життя вічне» (Сковорода, 1994, с. 335).

У свою чергу, на думку сучасного українського дослідника, засновника наукової течії універсології В. А. Полякова, який досліджував релятивізм через параметри простору, часу та енергії, остання існує як інверсійно-перехідний процес, енергетично пов'язаний із першоджерелом системи. Дослідник вважає, що у трійчній системі людини «дух-душа-тіло» інверсійно-перехідний процес створює динамічну трансформацію між сферами Причин (дух) і Наслідків (тіло), поєднуючи різномірні онтологічні рівні (Поляков, & Колесник, 2023, с. 12). Самі Стихії, на думку В. Полякова та М. Колесник (2021), стають основою буття людини та створюють чотири етапи життєвих та технологічних циклів: цілеспрямованість (Вогонь), активність (Повітря), набуття практичної реалізації (Земля), синтез (Вода). Синтезуючи вищезначене можна зробити балансну модель життя людини, що вбирає Вогонь (сене, програму життя), Землю (ресурси та минулий досвід), Повітря (активну діяльність) і Воду (результати взаємодії).

У контексті дослідження феномену здоров'я слід зауважити, що фізичне тіло людини як матерія, сформована під впливом стихій, охоплює усі чотири основні елементи. Так, Вогонь відіграє ключову роль і виступає як ідея життя, що стає причиною для функціонування тілесності, виконує роль орієнтира, сенсу, принципу «майбутнього» для тіла. Фізіологічно стихія Вогню може корелювати із

центральної нервовою системою, що задає програму розвитку людині. Зниження рівня стихії Вогню у системі життєвого балансу людини може призводити до втрати екзистенційного орієнтиру, домінування матеріального вектору самореалізації, ризику розвитку психоемоційних розладів і суїцидальних тенденцій.

Земля, що стає фундаментом форми, – це сама тілесна структура, що виконує роль основи, на якій будується фізичне існування та втілення Духу. Ця стихія відображає принцип «минулого», тому тіло включає вроджені сімейні, народні та конституціональні особливості. З позиції фізіології стихія Землі може відображати клітинні елементи, клітину, тканину, органи, тобто те, що має власну матеріальну форму. Повітря та Вода – це стихії, що співвідносяться з рухливістю життєвого процесу, додають життєвої динаміки цьому тілесному вияву й акумулюють принцип «теперішнього». Стихія Повітря виявляється у дії, русі, активності; корелює з обміном речовин у тілі. Стихія Води формує результати дій, емоційний стан людини, зміст підсвідомого як результату життєвого досвіду. В організмі стихія Води має аналогію з результатами його функціонування: формування продуктів життєдіяльності клітини, вироблення енергії тощо. Перевага однієї з чотирьох стихій може впливати як на особливості темпераменту людини, так і на порушення гомеостазу, тобто через стихії формується взаємозв'язок між фізичним тілом і психологічними особливостями людини. Отже, баланс чотирьох стихій у житті людини сприяє не тільки психологічній гармонії, а й фізичному оздоровленню (Голуб, 2024, с. 40).

У контексті даної статті на особливу увагу заслуговує й питання про невиліковні хвороби, виникнення й розвиток яких доречно трактувати як порушення балансу стихій в організмі людини (наприклад, надмірність в організмі Води або Вогню наслідком своїм може мати захворювання людини на мокроту або сухої, що призводять до смерті). З огляду на зазначене слід зауважити, що робота мультидисциплінарної команди у хоспісах має спрямовуватися не тільки на знеболання, але й на забезпечення якості життя людини, яка помирає. У свою чергу, на наше глибоке переконання, це можливо зреалізувати попри наявність і розвиток невиліковної хвороби з її неминучим танатологічним наслідком лише у сфері Духу. Зокрема, наразі безпосередньо йдеться про «роздмухування» й підтримування трансцендентного вогнику Надії (за визначенням Г. Марселя), або Життєвого Вогню, втрата якого дорівнює омертвінню до настання Смерті. Зазначеному трансцендентному процесові сприятиме виокремлене Г. Сковородою «упокорення думок, що ... є здоров'я душі і життя вічне» (1994, с. 335).

Крім того, необхідно відмітити, що самогубство як соціально небезпечна хвороба, як правило, є наслідком меланхолії (від грец. melas – чорний та chole – жовч), наявність якої, у свою чергу, свідчить про дисбаланс у сфері Духу людини. Під цим кутом зору доречно зауважити, що невиліковно хворі (люди з обмеженим прогнозом життя) схильні до суїцидальних тенденцій і не тільки внаслідок нестерпного фізичного болю, але й через душевний метабіль (за визначенням Е. Шнейдмана), який також свідчить про відсутність зазначеного Г. Сковородою «упокорення думок» (Сковорода, 1994, с. 335).

Висновки.

Для філософського осмислення моделі здоров'я, що відображає цілісність людини, необхідно додати чотири структурні компоненти здоров'я, які співвідносяться із чотирма стихіями: Вогонь – життєві цілі та програма життя й розвитку; Земля – вроджені особливості тіла; Повітря – діяльність людини (у тому числі спосіб життя); Вода – результат життєдіяльності людини, який виявляється в її емоційно-психологічному стані.

У цій моделі Дух, що втілюється у матерію та здійснює інверсію всередину людини, формує вертикальну вісь через єднання стихії Вогню (як метафоричний символ світу причин, що несе низхідний принцип розвитку) та Землі (як символ наявності форми світу наслідків), що, згідно з висхідним принципом теологічності, прагне до самовдосконалення та еволюційного розвитку, однак не будь-якого розвитку, а узгодженого з орієнтирами Духу. Вертикальна вісь, сформована стихіями Вогню та Землі, стає віссю поетапного трансцендентного зростання людини, що відображає принцип ієрархічності холістичної системи, формується протягом життя, особливо у дитинстві, та залежить від середовища, виховання й самоусвідомлення.

У свою чергу, горизонтальна вісь моделі включає стихії Води та Повітря, які символізують інверсію внутрішнього світу людини в її зовнішній соціальний вияв. Повітря відображає поведінку індивіда у світі (у межах сформованого індивідуального рівня трансцендентності за минулим досвідом) та одночасно відображає вплив навколишнього середовища на процес психологічної та фізичної адаптації людини у суспільстві та світі, надає новий досвід, який за необхідності потребує зміни способу життя. Стихія Води відображає емоційну реакцію людини та її внутрішні відчуття.

Отже, на нашу думку чотири елемента формують інверсійно-перехідний механізм формування трансцендентного зростання людини, що може стати теоретичною основою для оновленого холістичного підходу до здоров'я та сприяти зміні існуючої біомедицинської парадигми в напрямку причинно-духовного розуміння феномену здоров'я.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Біланов, О. С. (2020). Філософські підходи до розуміння категорій «здоров'я/хвороба». *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(25). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31052020/7055
- Висоцька О. С., & Романенко М. І. (2021). Холістично-екзистенційний вимір людського буття у співвідношенні категорій «здоров'я»-«хвороба». *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 1(47). <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2021-1-12>
- Голуб, О. В. (2024). Психофізичний комплекс «баланс 4-х стихій» в програмі вибіркової дисципліни «Природовідповідні технології сучасних спортивних вправ для всіх». In *Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи*. Матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної конференції (С. 39-41). Харків: ХДАФК. https://doi.org/10.15391/conf_KhSAPC_2024
- Колесник, М. О., & Поляков, В. А. (2020). Моделювання наукової картини світу на основі універсального алгоритму всезагальних законів природи. *Директор школи, ліцею, гімназії*, (4, кн. 2, т. III (85)), 405-422.
- Леся Українка. (1975). З «Ріг-веди». *Зібрання творів*. (У 12 томах, Т. 2, с. 276-282). Київ: Наукова думка. Відновлено з <https://www.l-ukrainka.name/uk/Transl/Rigveda.html>
- Hash, A. (2020). The Akashic records: Origins and relation to Western concepts. *Central European Journal for Contemporary Religion*, 3(2), 109-124. <https://doi.org/10.14712/25704893.2020.3>
- Поляков, В. А., Колесник, М. А. (2023). *Універсологія* (2-ге вид.). Кропивницький: Поліграф-Сервіс.
- Поляков, В. А., Колесник, М. О., Жиденко, А. О., Степанюк, А. В., & Демченко, Н. Р. (2021). *Модель формування універсальної наукової картини світу*. Репозиторій Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Відновлено з <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/8298/1/Модель%20формування%20універсальної%20наукової%20картини%20світу.pdf>
- Сковорода, Г. (1994). *Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе*. Твори у 2 т. Т. 1: Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. К.: АТ «Обереги»
- Юнг, К. Г. (2018). *Архетипи і колективне несвідоме* (К. Котюк, пер.). Львів: Астролябія.
- Böhme, J. (1612). *Aurora oder Morgenröte im Aufgang*. Retrieved from <http://12koerbe.de/lapsitexillis/auro-19.htm>
- Böhme, J. (1620/2018). *De triplici vita hominis. Von dem Dreyfachen Leben des Menschen*. Neuausgabe: Frommann-Holzboog.
- Galen Pergamensis. (1923/2013). *De temperamentis: Et de inaequali intemperie libri tres* (T. Linacre, Trans.). Nabu Press.
- Geoffrey, S. (1994). Civilized shamans: Buddhism in Tibetan societies. *The Tibet Journal*, 19(3), Smithsonian Institution Press.
- Gombrich, R. (2011). *What the Buddha thought*. Oxford Centre for Buddhist Studies Monographs.
- Hillman, J. (1975). *Re-Visioning Psychology*.
- Jung, C. G. (2021). *Gesammelte Werke. Psychologie und Alchemie* (Vols. 1- 20, 6th ed.). Patmos Verlag.
- Uren met Jacob Boehme. (1915/1999). Baarn: Hollandia; Neuausgabe: Rosekruis Pers Haarlem.

REFERENCES

- Hash, A. (2020). The Akashic records: Origins and relation to Western concepts. *Central European Journal for Contemporary Religion*, 3(2), 109-124. <https://doi.org/10.14712/25704893.2020.3>
- Bilanov, O. S. (2020). Philosophical approaches to understanding the categories “health/illness”. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(25). https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijitss/31052020/7055
- Böhme, J. (1612). *Aurora oder Morgenröte im Aufgang*. Retrieved from <http://12koerbe.de/lapsitexillis/auro-19.htm>
- Böhme, J. (1620/2018). *De triplici vita hominis. Von dem Dreyfachen Leben des Menschen*. Neuausgabe: Frommann-Holzboog.
- Galen Pergamensis. (1923/2013). *De temperamentis: Et de inaequali intemperie libri tres* (T. Linacre, Trans.). Nabu Press.
- Geoffrey, S. (1994). Civilized shamans: Buddhism in Tibetan societies. *The Tibet Journal*, 19(3), Smithsonian Institution Press.
- Gombrich, R. (2011). *What the Buddha thought*. Oxford Centre for Buddhist Studies Monographs.
- Hillman, J. (1975). *Re-Visioning Psychology*.
- Holub, O. V. (2024). The psychophysical complex “balance of the 4 elements” in the program of the elective course “Nature-correspondent technologies of modern exercise for all”. In *Physical Culture, Sports and Health: State, Problems and Prospects*. Proceedings of the 24th International Scientific Conference (pp. 39-41). Kharkiv: KhDAFK. Retrieved from https://doi.org/10.15391/conf_KhSAPC_2024
- <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/8298/1/Модель%20формування%20універсальної%20наукової%20картини%20світу.pdf>
- Jung, C. G. (2018). *Archetypes and the collective unconscious* (K. Kotyuk, Trans.). Lviv: Astrolabia.
- Jung, C. G. (2021). *Gesammelte Werke. Psychologie und Alchemie* (Vols. 1– 20, 6th ed.). Patmos Verlag.
- Kolesnyk, M. O., & Polyakov, V. A. (2020). *Modeling the scientific worldview based on the universal algorithm of the general laws of nature*. School, Lyceum, and Gymnasium Director, (4, Book 2, Vol. III [85]), 405-422.
- Lesia Ukrainka. (1975). Z “Rig-Vedy”. In *Collected works* (Vol. 2, pp. 276-282). Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from <https://www.l-ukrainka.name/uk/Transl/Rigveda.html>
- Polyakov, V. A., & Kolesnyk, M. A. (2023). *Inversology* (2nd ed.). Kropyvnytskyi: Poligraf-Service.
- Polyakov, V. A., Kolesnyk, M. O., Zhidenko, A. O., Stepaniuk, A. V., & Demchenko, N. R. (2021). Model of the formation of a universal scientific worldview. Repository of the National University “Chernihiv Collegium” named after T. H. Shevchenko. Retrieved from
- Skovoroda, H. (1994). *Symphony called the Book of Askhan, on self-knowledge*. In Hryhorii Skovoroda: Works in 2 volumes (Vol. 1: Poetry. Fables. Treatises. Dialogues). Kyiv: Oberehy Publishing.
- Uren met Jacob Boehme. (1915/1999). Baarn: Hollandia; Neuausgabe: Rosekruis Pers Haarlem.
- Vysotska, O. Ye., & Romanenko, M. I. (2021). The holistic-existential dimension of human existence in relation to the categories “health”– “illness”. *Scientific Cognition: Methodology and Technology*, (1[47]). Retrieved from <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2021-1-12>